

SPOLKOVÝ ŽIVOT V LUŽI¹⁾

Tomáš BANDŽUCH

Spolu s tím, jak se v českých zemích během druhé poloviny devatenáctého století stále intenzivněji rozvíjelo národní uvědomění, rostla i spolková činnost zvolna se šířící z center národního života ve velkých městech na venkov. Paleta takto vznikajících spolků měla sice zpočátku ve většině měst a obcí zcela identické složení – pěvecký spolek, divadelní spolek, hasičská jednota a sokolská jednota, které se od sebe lišily jen názvem a datem svého založení odvíjejícím se od poměrů v té které obci, ale s blížícím se koncem století se začínalo spektrum jednot stále více diferencovat. V Luži byl rozvoj prvních spolků do značné míry urychlen i její tradicí poutního místa spojeného s divadelními i hudebními vystoupeními. Proto také vznik zdejší dramatické i pěvecké jednoty, přišel již na přelomu padesátých a šedesátých let, což bylo pro tak malé město skutečně neobvyklé. Pro další rozvoj všech těchto i ostatních jednot však bylo důležité především nadšení jejich členů, neboť všude po Čechách bychom našli nemálo příkladů toho, jak činnost celé řady s velkou pompou zakládaných spolků po prvních nevyhnutelných obtížích velice rychle odezněla do ztracena. Zde je třeba dodat, že Luže měla v tomto ohledu skutečně mimořádné štěstí, neboť se zde našla celá plejáda těch, kteří byli duší ne jedné, ale celé řady jednot a nemalou mírou tak přispívali k rozvoji a udržení úrovně společenského života ve městě. Mezi tyto paměťohodné osobnosti patřil kupříkladu Václav Novák, dr. František Hamza, Václav Jelínek, Josef Leníček a mnozí další, o nichž ještě bude na následujících stranách řeč. I díky nim pak na přelomu století v Luži vypukla doslova spolková horečka – vždyť zatímco roku 1896 ve městě fungovalo pouze pět spolků, o sedm let později jich bylo již osm²⁾ a

1) Studie byla zpracována v rámci výzkumného záměru MSM 0021620827 – České země uprostřed Evropy v minulosti i dnes.

2) Státní okresní archiv Chrudim (dále jen SOKA Chrudim), přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 105.

roku 1909 dokonce čtrnáct,³⁾ mezi něž náleželo rovněž několik organizací politických (sociálně demokratických, národně sociálních a lze k nim připočíst i „*Politický klub*“, který měl nejbliže k národně liberální Mladočeské straně a v jehož čele stál dr. Hamza).⁴⁾ Celá řada těchto jednot navíc měla v letech před první světovou válkou krom některých čelních funkcionářů společné i své sídlo, jímž byla budova „*Národní mateřské školky*“, kde odbývali své porady hasiči, divadelníci, pěvci, Sokolové i mnozí další. A nutno říci, že spolky tisících se v tomto prostoru mělo i nadále spíše přibývat, neboť většina z nově založených lužských sdružení díky svým funkcionářům i členské základně více či méně úspěšně dokázala překonat krize spojené s prvotním ochabnutím zájmu a dokonce přečkala i pro společenský život devastující léta první světové války – krátkodeché spolky, jako kupříkladu Klub cyklistů Luže, jenž vyvíjel své aktivity pouze po několik měsíců v roce 1910, tak byly v městě pod Chlumkem skutečnou výjimkou. Na následujících stránkách bych tak chtěl přinést krátký souhrn dějin těch nejdůležitějších spolků, působících v Luži před první světovou válkou (s určitou výjimkou divadelníků, kteří zaujímají v dějinách města tak specifické postavení, že by jen krátký nástin jejich dějin vydal na samostatnou studii) a pokusit se tak přiblížit se k odpovědi na otázku, jaké mechanismy se podílely ve východočeském maloměstě na vybudování a udržování jednotlivých spolků.

Pěvecký spolek „*Diviš*“

Poté, co v Rakouském císařství r. 1859 padl Bachův policejní režim, a byla obnovena ústavnost, uvolnila se do značné míry cesta vlastenecky smýšlejícím osobám ke sdružování do nejrůznějších uměleckých spolků. Nejinak tomu bylo i v Luži, která měla díky poutnímu kostelu na Chlumku dlouhou hudební tradici. Idea zřízení pěveckého sdružení se poprvé sice objevila již roku 1857, ale teprve politické změny v následujících letech jí daly skutečný impuls. Na konci roku 1861 tak vzešla od předních lužských měšťanů (měšťanosty Fr. Pelikána, radních Rabase a Škorcha, Fr. Kláta a V. Petraina⁵⁾) žádost o zřízení pěveckého spolku. Té bylo úřady ještě téhož roku vyhověno a „*Pěvecký spolek Diviš*“ – pojmenovaný po

3) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 143.

4) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 142.

5) Původem francouzské jméno Václava Petraina bylo časem počeštěno na „Petráň“.

někdejšími majiteli Košumberského panství Diviši Lacembokovi z Chlumu a Košumberka – tak mohl zahájit svou činnost.⁶⁾ V jeho stanovách bylo následně za cíl „*Diviše*“ určeno: „*pěstování zpěvu, podněcování citu pro umělecký zpěv a podporování společenské zábavy odbytím znamenitějších představení zpěvných*“.⁷⁾ Dále se měla jednou až dvakrát týdně odbyvat sborová cvičení, přičemž výše členských příspěvků byla stanovena 1 zlatý ročně nebo 10 krejcarů měsíčně.⁸⁾ Tehdy také byly ustanoveny symboly spolku – razítko, prapor, členský odznak (stříbrná lyra v červeném poli s červenou stužkou a se stříbrným třepením) i stejnokroj (sokolská čapka bez pera).⁹⁾ V prvním období své existence absolvoval „*Diviš*“ několik představení, jimiž se zapsal do povědomí místních obyvatel, přičemž mezi nejruznějšími drobnými koncerty vynikl výlet podniknutý r. 1868 ku příležitosti svátku mistra Jana Husa ke zřícenině Košumberka, kde členové spolku přednesli několik vlasteneckých písní jako „*Bývali Čechové*“
Obdobný výlet pak podnikl spolek o čtyři roky později v polovině srpna.¹⁰⁾ „*Diviš*“ se rovněž účastnil odhalení pamětní desky Karla Havlíčka v Borové a výletu zpěváckých spolků z Hlinska, Skutče a Chrudimi do lázní Svaté Anny u Skutče.¹¹⁾ První sbormistr spolku, v němž záhy zpívalo již na dvacet mužů, zdejší učitel Josef Mrázek však záhy Luži z profesních důvodů opustil, a tak pěvecká činnost začala zvolna ochabovat. S tím ovšem začaly růst problémy „*Diviše*“ s okresním hejtmánstvím ve Vysokém Mýtě, jež nelibě neslo, že liknaví představitelé upadajícího spolku nedodávají včas zákonem předepsané formuláře, v nichž měli každoročně podávat výkaz o spolkové činnosti a svých vedoucích členech. Roku 1872 tedy byla spolku udělena výtka a o dva roky později dokonce pokuta za opomíjení úředních povinností.¹²⁾ Z tohoto tristního stavu se nicméně spolek pozdvihl na počátku osmdesátých let, kdy se do Luže navrátil Josef Mrázek, nyní již v hodnosti ředitele lužské školy. Prakticky ihned se začalo nově zkoušet a i díky novým posilám se sbor záhy pustil nejen do klasických koncertů

6) LENÍČEK, Josef: *65 let činnosti zpěváckého spolku „Diviš“ v Luži*, Luže, 1926, s. 3.

7) SOKA Chrudim, fond (dále jen f.), Zpěvácký spolek Diviš v Luži, karton 10, inv. č. 5 – Stanovy spolku ze 7. srpna 1863.

8) SOKA Chrudim, f. Zpěvácký spolek Diviš v Luži, karton 10, inv. č. 9 – Kniha členských příspěvků.

9) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 3.

10) SOKA Chrudim, f. Archiv města Luže (dále jen AML), kart. 24, inv. č. 1074 – Zpěvácký spolek.

11) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 3.

12) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 1074 – Zpěvácký spolek.

a sborových vystoupení, ale secvičil rovněž i jednu komickou operu a jednu operetu.¹³⁾ Navíc se v letech 1882 a 1886 konaly další dva spolkové výlety na Košumberk, přičemž pro druhý uvedený je doložena rovněž účast místních hasičů a Sokolů.¹⁴⁾

Pro pozdější dějiny spolku bylo důležité i to, že se tou dobou stal jeho členem místní učitel Josef Leníček, který dokonce roku 1886 u představitelů města prosadil svůj návrh na nedělní vyučování zpěvu ve zdejší škole.¹⁵⁾ Nicméně ani tato obnovená sláva „*Diviše*“ neměla dlouhého trvání. Stačilo, aby koncem osmdesátých let spolek několik předních členů opustilo, a sbor sám rázem nebyl schopen samostatného vystupování. Navíc zde jistou roli hrála i skutečnost, že ve městě tehdy již působil „*Dámský pěvecký sbor Libuše*“, který k většině svých vystoupení část zbývajících členů „*Diviše*“ přibíral – a tudíž zde nepůsobil takový tlak na znovuoživení mužského sboru, když zde de facto úspěšně fungoval formálně neexistující sbor smíšený.¹⁶⁾

V devadesátých letech navíc zemřeli jak předseda spolku Jan Krupka (1891), tak po dlouhé nemoci i sbormistr Josef Mrázek (1898). Nebylo proto divu, že se zdálo, že činnost pěveckého spolku skutečně zajde spolu s nimi. Došlo to až daleko, že v polovině devadesátých let byl spolek „*Diviše*“ v úředních aktech veden jakožto zaniklý.¹⁷⁾ Nicméně s novým stoletím se otevřela nová epocha. Epocha, v níž „*Diviše*“ povstal jako fénix z popela k nejslavnějšímu období své činnosti. Všem již tou dobou bylo jasné, že v momentě, kdy ve městě přes veškeré organizační obtíže fakticky funguje smíšený sbor, je zcela zbytečné, aby tu nadále formálně působil mužský „*Diviše*“ a ženská „*Libuše*“, když ani jeden z nich nedokázal vyvíjet nějakou skutečnou samostatnou činnost. Proto došlo dne 17. května 1903 k valné hromadě, která znamenala skutečný přelom v uměleckém životě v Luži. Dámský pěvecký spolek „*Libuše*“ se rozešel a jeho členky vstoupily do „*Diviše*“, který měl nadále působit jakožto smíšený sbor pod předsednictvím Eduarda Jarkovského a sbormistra Josefa Leníčka.¹⁸⁾ Blahodárnost tohoto opatření spolu s aktivním přístupem nového vedení se projevila prakticky okamžitě. Již na podzim téhož roku, v předvečer svátku svatého Václava pořádá spolek dobročinný koncert „*na Chlumku*“, přičemž výtěžek jde ve

13) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 3–4.

14) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 1074 – Zpěvácký spolek.

15) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 1074 – Zpěvácký spolek.

16) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 4–5.

17) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 1074 – Zpěvácký spolek.

18) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 6.

prospěch zdejší chudé školní mládeže. A napřesrok koncertoval spolek čítající 42 žen a 30 mužů hned pětkrát – čímž vyrovnává počet vystoupení obou oddělených sborů za posledních deset let jejich činnosti.¹⁹⁾ Tohoto počtu produkcí se podařilo dosáhnout i díky tomu, že v rámci „*Diviše*“ vznikl „*hudební odbor*“. Toto těleso mělo původně obstarávat hudební doprovod při vystoupení zpěváků, ale již záhy začalo vystupovat samostatně. Obvykle se sice jednalo jen o nejrůznější hudební večírky a koncerty, ovšem činnost muzikantů z „*Diviše*“ se zdaleka neomezovala pouze na ně. Dne 23. října 1904 tak kupříkladu doprovázeli vystoupení jednoho z nejpobulárnějších komiků své doby a prvního českého filmového herce Josefa Švába-Malostranského v lužském hostinci u Nágľů.²⁰⁾ „*Hudební odbor*“ zároveň brzy našel příznivce v továrníku Vilému Hessoovi, jenž mu věnoval několik hudebních nástrojů, které zbyly po rozpuštění jeho lublinské tovární kapely, za což se mu „*Diviš*“ v září 1905 odvděčil uspořádáním „*čestného večera*“.²¹⁾ Znovuzrození spolku bylo stvrzeno roku 1906, kdy se „*Diviš*“ stal členem Východočeské pěvecké župy Fibichovy a Ústřední jednoty zpěváckého spolku československého v Praze. Svědectví o účasti lužských zpěváků na chodu těchto institucí podává kupříkladu župní výlet pěveckých spolků na Košumberk konaný dne 14. června 1908, jehož se účastnilo na 200 zpěváků, kteří na hradě předvedli své umění. Celkový výnos této akce, činící 285 korun, následně obohatil rozpočet celé Východočeské župy. O rok později se pak 22 členů *Diviše* účastnilo obdobného župního výletu v Chocni. Tehdy se také spolek již mohl pochlubit svým nově zrestaurovaným praporem, na jehož špici byla od roku 1907 usazena postříbřená lyra.²²⁾ Je tedy zřejmé, že se počátkem dvacátého století *Diviš* stal neodmyslitelnou součástí kulturního života v Luži. A to se ještě mimo výše uvedené podniky rovněž účastnil mnoha dalších společenských akcí jako kupříkladu:

- Slavnosti českých feriálních osad – 10. června 1904.
- Slavnosti svěcení nové školní budovy – 30. července 1905.
- Návštěvy lékařů z Prahy v ústavu dr. Františka Hamzy – 23. června 1907.
- Slavností Mistra Jana Husa – 6. července 1908 a 1909.
- Společenského večera ku poctě starosty dr. F. Hamzy – 24. září 1908.

19) Tamtéž: s. 5–6.

20) Tamtéž: s. 6.

21) Tamtéž s. 7.

22) Tamtéž: s. 8–9.

Diviš pořádal rovněž i četné dobročinné koncerty, přičemž adresátem výnosu sbírek byla povětšinou některá vzdělávací instituce:

- Koncert ve prospěch chudé školní mládeže z 27. září 1903.
- Koncert hudebního odboru v Chrasti na podporu Ústřední matice školské z 21. ledna 1905.
- Tři koncerty ve prospěch Hamzovy Národní školky mateřské v letech 1905–1907, k nimž je třeba připočítat i koncert, jehož výtěžek se rovným dílem rozdělil mezi Národní školku a Městský sirotčinec, z 3. prosince 1911.
- „Smetanův večer“ dne 3. dubna 1910, během nějž bylo vybráno 27 korun pro spolek vídeňských Čechů „Komenský“.²³⁾

Je však nabíledni, že tak vysoký počet veřejných vystoupení spolku byl možný pouze díky bezbřehému entuziasmu jeho členů – a ten nemohl vydržet věčně. Na počátku druhého desetiletí dvacátého století se vzhledem ke snižujícímu se počtu zpěváků a zpěvaček, kdy ze 72 členů spolku, kteří se k němu hlásili roku 1904, jich o šest let později zbylo jen čtyřicet šest, frekvence vystoupení začala opět snižovat na jedno až dvě vystoupení ročně.²⁴⁾ Věci nakonec došly až tak daleko, že od roku 1911 zpěváci Diviše vůbec nekonzertovali a celý spolek zastupoval pouze jeho hudební odbor.

Tento fakt si uvědomovali i představitelé spolku a rozhodli se proto uspořádat první pěvecký koncert v druhém padesátiletí existence ve velkolepém stylu pod večerním červnovým nebem jako jednoznačnou připomínku toho, že „Diviš“ je stále ještě aktivní. Bohužel fakt, že se toto vystoupení nakonec stalo pro obyvatele Luže opravdu nezapomenutelným, neměl nic společného úsilím organizátorů. Datum vystoupení bylo totiž stanoveno na 28. června 1914 a konalo se tedy v tentýž den, kdy se následník rakousko-uherského trůnu František Ferdinand d'Este stal v Sarajevu obětí atentátu. Zpráva o této události přišla do Luže v průběhu koncertu a není divu, že jí překvapené posluchačstvo zprvu odmítlo jakožto provokaci. Nicméně jakmile byla ona šokující zvěst potvrzena, bylo zřejmé, že celkový dojem z koncertu bude zcela jiný, než představitelé spolku zamýšleli.²⁵⁾

Následující čtyři válečná léta spojená s odvodem části členstva Diviše na frontu, z níž se dva jeho členové nevrátili, se spolek omezil pouze na

23) Tamtéž: s. 7–10.

24) Tamtéž.

25) SOkA Chrudim, Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 185.

pořádání dobročinných akademií ve prospěch Červeného kříže či válečných sirotků, přičemž v době od května 1916 do srpna 1918 se nekonalo ani jedno jeho vystoupení.²⁶⁾

Nicméně prakticky ihned po vzniku samostatného státu se opět v členech „*Diviše*“ vzedmula silná euforie, což společně s nově stabilizovanou členskou základnou vedlo k tomu, že měřeno počtem vystoupení zažil spolek ve dvacátých letech nové období rozkvětu.

Tab. 1: Předsedové spolku „*Diviše*“ do r. 1918.²⁷⁾

Jméno	Funkční období
V. Novák	do r. 1885
J. Krupka	1886–1891
V. Klát	1891–1903
E. Jarkovský	1903–1910
V. Jetonický	1910–1911
J. Leníček	1911–1913
J. Janoušek	1913–1916
F. Müttermüller	od 1916

Dámský pěvecký spolek „*Libuše*“

V polovině osmdesátých let devatenáctého století – tedy v době, kdy mužský pěvecký sbor „*Diviše*“ prožíval jedno ze svých slavnějších období, se mezi lužskými ženami objevily snahy o zřízení jeho dámského protípólu. Tato idea, již horlivě propagovaly především rodiny Klátových, Leníčkových, Šislerových, Pražákových, Flajšerových a Patočkových, přinesla své ovoce roku 1886, kdy byl ve městě založen ženský pěvecký sbor „*Libuše*“.²⁸⁾ Členky spolku, který při svém zřízení čítal na 26 příslušnic, již záhy absolvovaly svůj křest ohněm na hudební akademii konané 8. září 1886 v košumberském sále. A že se skutečně jednalo o významnou událost, o tom svědčí i fakt, že úvodní báseň, již přednesla Anna Nováková, zvláště pro tuto příležitost sepsal proslulý básník a rychnburský rodák

26) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 11.

27) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 5–11.

28) SOkA Chrudim, Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 109.

Adolf Heyduk. Mimo zástupkyň Libuše se pak této hudební události zúčastnili další zdejší zpěváci a hudebníci, přičemž jeden z nich – mladý čekatel práv Josef Gruber – tehdy ještě nemohl tušit, že jej o pětadvacet let později v Praze bude čekat křeslo ministra sociální péče mladé Československé republiky.²⁹⁾ V následujících letech pak sbor „*Libuše*“ vystupoval společně se členy „*Diviše*“, čímž, jak již bylo uvedeno, ve městě fakticky fungoval smíšený sbor. Z několika vystoupení v těchto letech je možno uvést kupříkladu tři mikulášské zábavy pořádané v letech 1893–1895 „*na Chlumku*“. Nicméně právě skutečnost, že oba sbory většinou vystupovaly společně, vedla k tomu, že v okamžiku, kdy začala upadat činnost „*Diviše*“, nedokázaly se ani členky „*Libuše*“, přestože jejich počet stále vzrůstal, vzchopit k výraznější samostatné činnosti. Všem tedy začalo být zřejmé, že pro pěvecký život v Luži bude mnohem lepší, když se oba sbory spojí, čímž odpadnou mnohé administrativní a organizační překážky, které jim do cesty kladl dosavadní stav.

17. května 1903 tak došlo ke sloučení obou spolků, kdy se „*Libuše*“ dobrovolně rozpustila a všechny její členky posílily řady „*Diviše*“, který měl od té doby fungovat coby sbor smíšený.

Tab. 2: Předsedkyně spolku „*Libuše*“.

Jméno	Funkční období
F. Urbanová	1886–1887
M. Rabasová	1887–1895
A. Leníčková	1895–1903

Sokolská jednota „*Tyrš*“

Za osobnost, jíž Luže vděčí za vznik Sokolské jednoty, se dá bezesporu označit místní učitel Josef Leníček (1861–1933). Ten se již během studií nadchl pro spolkový život, díky čemuž se již v osmdesátých letech přes svůj relativně nízký věk stal duší celé řady lužských sdružení.³⁰⁾ V druhé polovině roku 1885 tak začal Leníček agitovat za založení lužské sokolské jednoty. A protože jeho slova padla na úrodnou půdu, byla na 8. listopad 1885 – tedy na výroční den bitvy na Bílé hoře, což Leníček neopomněl zdůraznit – do místního hostince svolána schůze, na níž mladý učitel znovu

29) LENÍČEK: *65 let činnosti*, s. 4.

30) SOKA Chrudim, Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 128.

předložil argumenty pro založení zdejšího Sokola. Poté, co byly jeho vývody přítomnými jednoznačně přijaty, zapsalo se řad místní jednoty na třicet osm místních občanů.³¹⁾ Leníček ještě následně nadnesl, aby lužská jednota nesla na paměť zakladatele sokolské myšlenky jméno „Tyrš“, a poté, co byl i tento návrh schválen, mohla se Luže hrdě počítat mezi města, v nichž aktivně působilo sokolské hnutí.³²⁾ Následně vypracované stanovy, při jejichž sepisování se údajně Leníček a jeho společníci údajně inspirovali předpisy kolínského Sokola³³⁾ a podle nichž měl „Tyrš“ pěstovat především: „*šermování, zpěv, plavání a cvičení na bruslích*“,³⁴⁾ byly zaslány k úřednímu schválení, přičemž oficiální povolení ke své činnosti obdržel lužský Sokol 16. ledna 1886.³⁵⁾ Následná existence „Tyrše“ byla financována především z členských příspěvků, jež byly na počátku jeho činnosti stanoveny podle druhu členství na 10 nebo 20 krejcarů měsíčně, přičemž každý nový člen musel navíc složit zápisné ve výši dalších 10 krejcarů.³⁶⁾ Díky takto vybraným prostředkům se pak hned následujícího roku podařilo „Tyrši“ od Chlumecké sokolské jednoty zakoupit bradla a žerd' k praporu. 23. března 1886, kdy byl lužský Sokol přijímán do Východočeské sokolské župy, již měli navíc jeho členové jasno v tom, že jejich společná cvičení se budou odehrávat každou středu večer – a protože sokolská myšlenka se v tomto případě netýkala jen fyzického ale rovněž i duševního rozvoje členstva, byl zároveň přijat návrh, že v neděli po obědě se budou odbývat poučné přednášky.³⁷⁾ Poté, co byly takto vyřízeny veškeré věci formální povahy, mohl sbor pomýšlet na své první veřejné vystoupení, jež mělo být spojeno se slavnostním křtem praporu. Návrh na čestné kmotrovství nové standarty byl původně zaslán vdově po zakladateli Sokola Josefu Václavu Tyršovi Renatě, která však (přesto, že ji prý nadmíru těšilo, jaké jméno si lužský Sokol zvolil) s díky odmítla, neboť

31) Jejich počet se pochopitelně záhy rozhojnil – kupříkladu od 16. května byl členem zdejšího Sokola i lužský farář p. Jan Vlach. Viz SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 8 inv. č. 19 – Zprávy o činnosti jednoty, statistické výkazy.

32) SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 7, inv. č. 4 – Protokoly o schůzích a deník.

33) Tamtéž.

34) Cit. dle: SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 7, inv. č. 1 – Stanovy a řády sokolské.

35) SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 7, inv. č. 4 – Protokoly o schůzích a deník.

36) Tamtéž.

37) Tamtéž.

se veřejných podniků ze zásady neúčastnila.³⁸⁾ I tak se však oslava konaná 30. května vydařila a v dějinách lužského Sokola jí po právu náleží přední místo. Většina z ostatních pozvaných se na slavnost dostavila a ti, kteří nakonec bez omluvy nedorazili, byli do jednoho poznamenáni ve spolkové kronice, neboť ukázali „*nezdvořilost proti cizím hostem, jakož i zášť proti jednotě naší*“³⁹⁾ a měli být tímto způsobem před dějinami znemožněni.⁴⁰⁾ Ještě téhož léta pak Sokolové, demonstrujíc tak svůj význam pro společenský život v Luži, asistovali při projevu poslance Grégra na Košumberku a uctili ho zdejšími pivem.⁴¹⁾ Mezi další podniky pořádané lužskými Sokoly na počátku jejich existence pak patřil kupříkladu sokolský ples, či sbírka na vybudování místní sokolovny. Její počátek sahá již do roku 1887, kdy Antonín Vondráček navrhl, aby byl za tímto účelem zřízen fond, do nějž on sám věnoval jednu zlatku. Zde se jednalo ovšem o běh na velmi dlouhou trať, neboť potřebné výše fond nedosáhl ani po téměř třiceti letech – roku 1915 se v něm tak nacházelo jen necelých 1 500 Korun a „*Tyrš*“ si tak musel počkat na vlastní sokolovnu až do poloviny dvacátých let.⁴²⁾ Avšak bez ohledu na chybějící sokolovnu začal lužský Sokol žít svou zlatou éru již počátkem dvacátého století, kdy s ním spojil své kroky lužský starosta a filantrop Dr. František Hamza. Tak kupříkladu 1. září 1901 pořádala Východočeská sokolská župa výlet do Luže a na Košumberk spojený s odhalením pomníku lužskému učiteli a významnému sokolskému funkcionáři⁴³⁾ Jiřímu Zavřelovi, od jehož smrti tehdy uplynuly dva roky. Netřeba dodávat, že se účastníkům dostalo toho nejlepšího přijetí od zdejšího zastupitelstva.⁴⁴⁾ To tehdy „*svým Sokolům*“ věřilo natolik, že jim v srpnu 1899 dokonce bezplatně poskytlo veškeré prostředky na opravu cest k Prokopovu mlýnu a k Vodárně.⁴⁵⁾ Rozmach lužského Sokola je zřejmý i z toho, že se roku 1900 konečně podařilo uvést v život jeho ženský odbor, jenž

38) SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 7, inv. č. 4 – Protokoly o schůzích a deník. Dopis Renaty Fričové.

39) Cit dle: SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 7, inv. č. 4 – Protokoly o schůzích a deník.

40) Tamtéž.

41) Tamtéž.

42) ŘEHÁČEK, Václav: *Tělocvičná jednota Sokol v Luži*, Hrst vzpomínek in Pamětní spis k otevření sokolovny a divadla v Luži, Luže, 1926, s. 12.

43) Stál v čele IV. okrsku sokolského – viz SOKA Chrudim Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 148.

44) SOKA Chrudim f. AML kart. 39, inv. č. 1278 – Sokol.

45) SOKA Chrudim f. AML kart. 29, inv. č. 186 – Protokol o usnášení obecního výboru v Luži.

sice nebyl početně právě nejsilnější (počet žen cvičících v lužském Sokole v letech před první světovou válkou nikdy nedosáhl dvouciferných čísel), ale to mu nebránilo, aby se jeho příslušnice nepředvedly již 18. srpna 1901 na svém prvním veřejném cvičení konaném na zahradě Sokola Františka Pelce.⁴⁶⁾ Toto vystoupení se zapsalo do sokolské kroniky i tím, že k němu hudební doprovod poprvé zajišťovala Sokolská kapela. Celé toto těleso tehdy čítalo něco mezi třiceti a čtyřiceti muži, jejichž kapelníkem byl sklenář Jan Kozderka.⁴⁷⁾ Rozvoj Sokola v Luži nezastavilo ani osudné 7. září 1904, kdy vzplála stodola u Látů, kde měl „*Tyrš*“ uloženo všechno své tělocvičné náčiní, jež tak rázem vzalo za své.⁴⁸⁾ Ba právě naopak. Již rok nato konali lužští Sokolové velkolepé cvičení ke dvacetiletému trvání jednoty ve svém městě,⁴⁹⁾ o další tři roky později pak členové „*Tyrše*“ navíc znovu prokázali, že jejich zájmy výrazně přesahují horizont bezprostředního okolí Luže, když se jejich tříčlenná delegace účastnila pohřbu literáta Svatopluka Čecha,⁵⁰⁾ a roku 1909 při příležitosti převozu ostatků již zmínovaného sokolského funkcionáře J. Zavřela ze starého hřbitova na nový, kde mu město bezplatně „*na věčné časy*“ poskytlo místo posledního odpočinku, zase navštívili Luži zástupci jednot z celé Východočeché župy.⁵¹⁾ Jenže ani strom lužského Sokola nerostl do nebes a celou jednotu měl záhy čekat tvrdý pád. Vše začalo prudkým osobním sporem mezi továrníkem Hessem a Dr. Hamzou o to zda má být v Luži postavena nemocnice či chudobinec. Tento spor, o němž je podrobněji pojednáno v části o výstavbě městské nemocnice, měl za následek mimo jiné to, že Hess ze Sokola 14. října 1913 vystoupil a Hamza, který v tom pocíťoval útok na svou pozici starosty lužské jednoty, se své funkce vzdal k 1. březnu 1914.⁵²⁾ Během pouhého půlroku tak „*Tyrš*“ přišel jak o svého nejmocnějšího člena, tak i o neúnavného organizátora, který sice i nadále zůstával řadovým

46) Své druhé veřejné cvičení si pak Sokolky odbyly o rok později. – Viz SOKA Chrudim Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 148.

47) SOKA Chrudim Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 122.

48) ŘEHÁČEK: *Tělocvičná jednota Sokol*, s. 13.

49) SOKA Chrudim f. AML kart. 39 inv. č. 1278 – Sokol.

50) SOKA Chrudim Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 138.

51) SOKA Chrudim Přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 148.

52) SOKA Chrudim, f. Sokol – Tělocvičná jednota Luže, kart. 7, inv. č. 5 – Protokoly o schůzích a deník.

členem, nicméně jeho rostoucí zatrpkllost nedávala příliš naději na to, že se bude v dalších podnicích lužského Sokola výrazněji angažovat. To ovšem nebylo zdaleka vše – poté, co v červenci roku 1914 vypukla první světová válka, musela do ní narukovat i celá řada členů „*Tyrše*“. Na počátku roku 1915 tak vojenskou službu konalo 13 lužských sokolů, přičemž dalších jedenáct mohlo být kdykoliv odvedeno.⁵³⁾ Je tedy zřejmé, že takto markantní úbytek fyzicky nejzdatnějších členům musel jednotu silně ochromit. Ale nejhorší mělo teprve přijít. Od počátku války totiž rakousko-uherské úřady hleděly na celou sokolskou organizaci krajně podezřívavě, neboť v tomto vlastenecky smýšlejícím spolku viděly potenciální prodlouženou ruku carského Ruska a ostatních dohodových států, s nimiž byla c. a k. monarchie ve válečném stavu.⁵⁴⁾ Koncem roku 1915 tak bylo rozhodnuto o likvidaci Sokola na celém území monarchie. 24. listopadu byla Sokolská organizace oficiálně zakázána, 13. prosince bylo vyrozumění o tomto zákazu podáno úřední cestou lužským Sokolům⁵⁵⁾ a v březnu 1916 se dostavila do Luže trojčlenná komise sestávající se z pražského policejního komisaře, jemu podřízeného detektiva a úředníka vysokomýtského hejtmanství. Ti pak zabavili členům již neexistujícího „*Tyrše*“ všechny spolkové knihy a spisy.⁵⁶⁾ Zdálo se, že se Sokolem (a to nejen v Luži) je konec. Nicméně za pouhé tři roky bylo všechno zase úplně jinak. Již tři dny po vyhlášení samostatného československého státu, 31. října 1918 – tedy v době, kdy poslední rakouský císař Karel I. z Vídně stále vládl zbytkům rozpadající se říše a na západní frontě se ještě bojovalo – se lužští Sokolové sešli na první poválečné schůzi, která se tak stala jejich manifestací za nový stát, na oslavu jehož založení hodlali v Luži zasadit pamětní lípu.⁵⁷⁾ Během tohoto shromáždění byl navíc znovu uveden do funkce starosty Sokola dr. Hamza, který v tak slavnostní chvíli nemohl volání členů „*Tyrše*“ oslyšet, a tudíž se v ten okamžik muselo všem přítomným zdát, že v poválečném světě čekají lužskou sokolskou jednotu stejně bohaté časy, jaké zažívala do roku 1913.

53) Tamtéž.

54) O tom, že se v odhadu smýšlení značné části Sokolstva rakouská vláda nemýlila, podává pádný důkaz i fakt, že jen z řad lužského Sokola vstoupili během války do Legií čtyři muži.

55) SOKA Chrudim f. AML kart. 39, inv. č. 1278 – Sokol.

56) ŘEHÁČEK: *Tělocvičná jednota Sokol*, s. 13.

57) SOKA Chrudim f. AML kart. 34, inv. č. 1200 – Veřejné oslavy.

Tab. 3: Starostové sokolské jednoty „Tyrš“ do roku 1918.⁵⁸⁾

Jméno	Funkční období
J. Leníček	1885
J. Salášek	1886–1888
E. Veselský	1889–1895
F. Stodola	1896–1899
Dr. F. Hamza	1900–1914
A. Hataš	1914–1915
<i>Sokol rozpuštěn</i>	1915–1918
Dr. F. Hamza (znovu)	od r. 1918

Tab. 4: Náčelníci sokolské jednoty „Tyrš“ do roku 1918.⁵⁹⁾

Jméno	Funkční období
J. Leníček	1886
J. Kvapil	1887–1888
A. Vondráček	1889–1890
J. Kvapil (znovu)	1891–1895
J. Zavřel	1896
V. Klát	1897–1900
J. Prusík	1901
E. Kozlík	1902–1915
<i>Sokol rozpuštěn</i>	1915–1918
E. Kozlík (znovu)	od r. 1918

Sbor dobrovolných hasičů „Štír“

V průběhu devatenáctého století stále sílily hlasy volající po řádném zorganizování požární služby. Jednalo se především o to, že secvičení profesionální či dobrovolní požárníci s patřičným vybavením dokáží s ohněm bojovat podstatně efektivněji nežli narychlo svolaní sousedé, kteří ve zmatcích okolo požáru nejenže často nedokázali dostatečně rychle

58) Memorabilienbuch: fol. 108.

59) Tamtéž.

vzniklý oheň zdolat, ale často dokonce v dobrém úmyslu při nekoordinovaném hašení jeden druhému překáželi. Proto také rostla snaha obcí jednak hašení požárů co možná nejvíce usnadnit a zamezit tak rozšíření ohně na sousední stavení, a jednak vhodně upravenými protipožárními předpisy vůbec předejít jejich možnému vzniku.

Ani lužské zastupitelstvo v tomto směru nezůstávalo pozadu, a tak se za okamžik zrození zdejší protipožární ochrany dá počítat 23. říjen 1863. Toho dne totiž byl na jednání zastupitelstva zvolen „*přednosta k ohni*“, jehož funkční období bylo tříleté a jenž měl v obecním zastupitelstvu rozhodující slovo, co se požární otázky týče.⁶⁰⁾ A nezůstalo jen u toho. O dva roky později již mohli občané Luže přistoupit k zdolávání požárů vyzbrojeni zbrusu novou hasičskou stříkačkou.⁶¹⁾

Ovšem skutečný přelom přišel až roku 1875. Tehdy zastupitelstvo na svém lednovém zasedání zjevně dospělo k závěru, že přes veškerý pokrok je dosavadní způsob boje s „*červeným kohoutem*“ nedostačující, a pověřilo proto sedm zastupitelů, aby v případě požáru udržovali ve městě pořádek a rovněž tak dbali o potřebné hasičské nářadí a o to, aby bylo vždy po ruce. A rozhodně není náhodou, že mnohé z nich následně nacházíme v řadách vznikající hasičské jednoty.⁶²⁾ Její první schůze se totiž odbývala již 7. února 1875 – tedy měsíc po uvedeném zasedání zastupitelstva – v hostinci Františka Hataše za předsednictví Františka Kuchyňky. Právě zde bylo rozhodnuto o založení dobrovolného hasičského sboru a zároveň bylo údajně vytčeno i jeho heslo: „*Jen svorný duch – velikost ku mnohosti dá Bůh*“.⁶³⁾ Jak je z výše uvedeného zřejmé, měla celá idea mimořádnou podporu i v řadách zastupitelstva. O tom svědčí mimo i ta skutečnost, že na svém zasedání 6. června 1875 rozhodli představitelé Luže, že spolek (který měl nést jméno „*Šít*“) bude placen na obecní náklady. Tento návrh přednesl předseda kontribučního peněžního fondu František Salášek, s tím, že potřebné prostředky by město mohlo získat právě z úroků z tohoto fondu. Dalšími zdroji financí pro vznikající jednotu měly být příspěvky od společností, jež měly v Luži své zastoupení, přičemž o finanční výpomoc měl být (podle

60) SOKA Chrudim, f. AML, kniha 28, inv. č. 185 – Kniha protokolů o schůzích obecního zastupitelstva a volbách do něho.

61) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 25, inv. č. 1105 – Ohně, požáry, ochrana.

62) SOKA Chrudim, f. AML, kniha 28, inv. č. 185 – Kniha protokolů o schůzích obecního zastupitelstva a volbách do něho.

63) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 107.

návrhu zastupitele Jana Čecha) požádán i kníže Thurn-Taxis,⁶⁴⁾ a zbytek nutných výdajů měla krýt mimořádná desetiprocentní přírážka k přímým daním, uvalená jak na jednotlivce, tak i na město a která měla být vybrána do počátku října.⁶⁵⁾ Ustanovení spolku posvětilo 12. dubna 1876 c. k. místodržitelství a když ani ze strany vysokomýtského hejtmantství nebylo shledáno k jeho založení námitek, byla hasičská jednota po roce a půl od první schůze konečně podle všech právních regulí ustanovena,⁶⁶⁾ a mohla si tak již 27. června 1876 odbýt svůj první výjezd k požáru u „*Hvězdy*“.

V rámci spolku tehdy působilo šest tak zvaných odborů – tedy skupin, které měly v případě požáru na starosti vždy určitou specifickou činnost. Byli to:

- 1) lezci
- 2) trubači
- 3) strojmistr
- 4) zbrojmistr
- 5) obsluha hadic
- 6) samaritáni.⁶⁷⁾

Město samo pochopitelně mělo zájem na tom, aby tak nákladná investice, jakou hasičský sbor byl, nepřišla vniveč a proto již 25. srpna 1878 rozhodlo, že se schůzí „*Štítu*“ bude účastnit jako zástupce radnice Antonín Müttermüller, který měl zároveň dohlížet na hasičské náčiní,⁶⁸⁾ mezi nějž již tou dobou patřila kupříkladu nová stříkačka se sacím strojem od firmy bratří Smékalů, již spolek zakoupil v roce svého formálního založení na Svatojánské výstavě v Praze za 750 zlatých.⁶⁹⁾ Právě takovéto nákladné investice do náčiní však spolek do značné míry finančně vyčerpávaly,⁷⁰⁾ a tak se ani není co divit, že se nedostávalo na jím zdánlivě méně důležité

64) Thurn-Taxisové později na chod hasičského sboru skutečně jednorázově přispěli částkou 80 zlatých. Viz SOkA Chrudim f. AML kart. 25, inv. č. 1105 – Ohně, požáry, ochrana.

65) SOkA Chrudim, f. AML, kniha 28, inv. č. 185 – Kniha protokolů o schůzích obecního zastupitelstva a volbách do něho.

66) SOkA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 107.

67) Tamtéž.

68) SOkA Chrudim, f. AML, kniha 28, inv. č. 185 – Kniha protokolů o schůzích obecního zastupitelstva a volbách do něho.

69) VAŇOUS, K.: *Sbor dobrovolných hasičů Štít v Luži*, Luže, 1960, s. 1.

70) Viz stručné vyličení dějin „*Štítu*“ in SOkA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 17.

výdaje. Toto opominutí se však mělo lužské hasičské jednotě zle vymstít, neboť ji roku 1888 přivedlo na sám práh veřejného zostuzení.

Na prosinec tohoto roku totiž připadalo čtyřicáté výročí panování císaře Františka Josefa I., jež mělo být po celé říši řádným způsobem oslaveno. I Luže se chystala uctít mocnářovo jubileum a již v létě začali zastupitelé chystat průběh oslav, jejichž součástí měl být krom bohoslužeb v Chlumec-kém chrámu i slavnostní průchod, během něž měli městem projít členové nejruznějších spolků a mezi nimi i hasiči. Tehdy však bylo doslova na poslední chvíli zjištěno, že „Štít“ nedisponuje ani po dvanácti letech činnosti zimmími uniformami,⁷¹⁾ pročež by se jeho členové prosincového průvodu nemohli zúčastnit. Nakonec byla hrozící ostuda odvrácena tím, že vedení města přesunulo oslavy císařova výročí na 7. říjen a tudíž hasiči mohli městem projít i v uniformách letních.⁷²⁾ Tato příhoda však zároveň také ukazuje, jak velké renomé si dokázali za těch několik let lužští hasiči vydobýt a jak pevnou součástí místního společenského života se stali, když se jejich účast na oficiální oslavě ukázala takto nezbytnou. Dalším důkazem této skutečnosti byl fakt, že již prvního veřejného cvičení „Štítu“, které mělo prokázat, nakolik úspěšně si lužští hasiči vedli ve dvacetidenním lezeckém výcviku vedeném Hynkem Syrovým z Litomyšle,⁷³⁾ se účastnily delegace požárníků ze Skutče a Chrasti.⁷⁴⁾ Velkou událostí v životě hasičské jednoty rovněž byla oslava stříbrné svatby císaře a krále Františka Josefa a Alžběty Bavorské, již roku 1879 lužští hasiči oslavili průvodem na Košumberk, kde bylo sehráno divadelní představení.⁷⁵⁾ A roku 1910 se dokonce jejich zástupce účastnil sjezdu slovanského hasičstva v Lublani.⁷⁶⁾

Od počátku svého působení byl „Štít“ také členem XXII. hasičské župní jednoty chrudimské, která v Luži dokonce 23. 6. 1901 konala svůj sjezd. Nicméně už od roku 1902 přešla lužská hasičská jednota pod Hasičskou župní jednotu ve Vysokém Mýtě, přičemž tato změna způsobila značný

71) Stejnému problému čelila i místní sokolská jednota, která však byla výrazně mladší a nedisponovala finanční podporou města.

72) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 10 76 – Vládní osvětová činnost.

73) Původně zvažovaný školitel – obecní strážník Havelka z Chrudimi, nakonec nebyl na předpokládanou dobu uvolněn ze zaměstnání chrudimskými radními. – Viz SOKA Chrudim f. AML kart. 25, inv. č. 1105 – Ohně, požáry ochrana.

74) VAŇOUS: *Sbor dobrovolných hasičů*, s. 1.

75) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 1064 – Dynastické projevy loajality.

76) Více o tom viz VAŇOUS: *Sbor*, s. 3.

zmatek v listinách vztahujících se ke spolkové činnosti. Ten se projevil mimo jiné o čtyři roky později aférou, která by svou bizarností mohla sloužit coby předloha zápletky filmu „Anton Špelec – ostrošřelec“. Tehdy totiž podle císařského nařízení získali všichni členové dobrovolných hasičských jednot sloužící déle než 25 let nárok na čestnou medaili. A jelikož členové „Štítu“ pro svůj spolek doslova žili, bylo v Luži ne méně než sedm šťastlivců, kteří měli na císařské vyznamenání nárok. Ovšem radost všech potenciálně vyznamenaných se zakalila vzápětí poté, co se zjistilo, že odpovědné orgány se nedokáží shodnout na tom, v kterých aktech zjišťovat, kdo z lužských hasičů má na medaili za 25 let služby nárok a kdo nikoliv. Zdlouhavé úřední pátrání v listinách chrudimské a vysokomýtské župy nakonec vedlo k tomu, že se zasloužili členové ani po dvou letech císařské medaile nedočkali.⁷⁷⁾

Ovšem ani byrokratické překážky nedokázaly „Štít“ zarazit v rozmachu. V listopadu 1893 lužské zastupitelstvo poskytlo hasičskému sboru záruku 320 zlatých na nákup nové stříkačky, přičemž o čtyři roky později bylo usneseno, že krom tohoto nového stroje budou kvůli lepší dostupnosti v místních částech „Hvězda“ a „Dráha“ instalovány dvě stříkačky starší.⁷⁸⁾ Pochopitelně, že obec očekávala za tyto své investice do „Štítu“ protislužbu, a tak museli hasiči v letních měsících hlídat úrodu na polích,⁷⁹⁾ a po celý rok působit jako pořádková síla v při nejrůznějších demonstracích a stávkách.⁸⁰⁾ Stále lepší vybavení lužské hasičské jednoty však nenalezlo odpovídající ekvivalent v obdobně výrazném vzrůstu její členské základny. Naopak. Od svého založení až do roku 1918 se počet aktivních členů „Štítu“ pohyboval kolem čtyřiceti,⁸¹⁾ členů přispívajících bylo něco mezi 45 a 60, přičemž i tento počet rostl jen velice pomalu a nepravidelně.⁸²⁾ Nicméně

77) SOKA Chrudim f. AML kart. 46, inv. č. 1332 – Hasičství.

78) Protokol o usnání obecního výboru v Luži – SOKA Chrudim, f. Archiv města Luže, Kniha 29, inv. č. 186.

79) Během jedné takovéto hlídky přišel spolek v srpnu 1880 o svého člena Václava Pragera, který se po noční bouřce rozhodl přeplavat u „Hvězdy“ potok, aby se přesvědčil, že je i u něj doma vše v pořádku, avšak byl stržen silným proudem a utonul. – Viz SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 77.

80) SOKA Chrudim f. Archiv města Luže – kart. 25, inv. č. 1105 – Ohně, požáry, ochrana.

81) Tak měla kupříkladu podle hlášení lužského zastupitelstva vysokomýtským úřadům, hasičská jednotka ke 3. červnu 1896 na šestatřicet aktivních členů. – Viz SOKA Chrudim f. Archiv města Luže – kart. 24, inv. č. 1063 – Různé veřejné politické záležitosti, spolky, schůze, výstavy, sjezdy, přednášky ap.

82) VAŇOUS: *Sbor*, s. 11.

i jako kompaktní těleso zhruba čtyřiceti aktivních požárníků dokázal „Štít“ poměrně poklidně přečkat bouřlivá léta první světové války a následných politických zmatků a uchovat si svůj význam pro spolkový život v Luži i na počátku meziválečného období.

Tab. 5: Starostové spolku „Štít“ do r. 1918.⁸³⁾

Jméno	Funkční období
V. Novák	1875–1884
F. Krupka	1884–1892
F. Jelínek	od r. 1892

Okrašlovací spolek

S koncem devatenáctého století, kdy na jedné straně rostla občanská angažovanost v nejrůznějších spolcích a na straně druhé potřeba určité estetické úrovně veřejných prostor, objevily se i v Luži pokusy založit spolek, jehož cílem by byla kultivace města a jeho nejbližšího okolí. Tyto snahy byly korunovány úspěchem 13. listopadu 1898, kdy se konala I. valná hromada „*Okrašlovacího spolku Luže*“, čítajícího na 39 členů, jehož předsedou byla zvolena jedna z předních osobností společenského života v Luži, starosta spolku „Štít“ obchodník František Jelínek.⁸⁴⁾ Úkoly, jež si spolek v okamžiku svého založení vytkl, nepatřily k těm nejmenším. Dala se mezi nimi najít kupříkladu úprava okolí židovského hřbitova a sochy sv. Jana Nepomuckého, vysazení živého plotu kolem kostela sv. Bartoloměje, postavení mohyly husitskému vojevůdci Janu Žižkovi a přeměna stráně nad „*Hvězdou*“ na park. Je zřejmé, že k takto rozsáhlým podnikům bylo zapotřebí takových peněžních prostředků, které by „*Okrašlovací spolek*“ z ročních příspěvků svých členů (jež činily zhruba dvě koruny na osobu) nikdy nebyl schopen shromáždit. A tak přišly na pořad dne jednak dobročinné podniky, jejichž výnos měl být užit na výše zmíněné účely – kupříkladu hudební akademie konaná pod záštitou spolku počátkem roku 1899, na níž se podařilo zajistit účast operní pěvkyně z Prahy – a jednak prosby a žádosti k představitelům Luže, kteří měli dozajista také zájem

83) Dle SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche, fol. 255.

84) SOKA Chrudim, f. Okrašlovací spolek Luže, kart. 11, inv. č. 1 – Kniha zápisů ze schůzí.

na zkrášlení svého města a mohli prostřednictvím obecního rozpočtu úsilí spolku mimořádným způsobem pomoci.⁸⁵⁾ Nutno dodat, že oba dva způsoby získávání potřebných prostředků byly do značné míry úspěšné. Obec kupříkladu zcela zdarma poskytla spolku dřevo k postavení zábradlí u cesty „*Nad Hvězdou*“,⁸⁶⁾ a tak mohl spolek ve svém hlavním projektu, jenž, jak již bylo zmíněno výše, představovala právě proměna celého tamějšího areálu na park, opět o něco pokročit a nakonec celou stráž opatřit třešňovým sadem.⁸⁷⁾ A rozhodně nikoho nepřekvapí, že se i v těchto snahách výrazným způsobem angažoval Dr. Hamza, který se záhy měl stát spolkovým jednatelem.⁸⁸⁾ Nicméně energie spolku se přes nárůst počtu svých členů – roku 1901 jich bylo již na padesát⁸⁹⁾ – začala zvolna vyčerpávat. Navíc předseda Jelínek (údajně kvůli pomluvám zpochybňujícím jeho bezúhonnost) podal v únoru 1901 demisi, která sice byla řadovými členy jednohlasně odmítnuta, nicméně akceschopnost spolku musela každopádně takovato aféra velmi poškodit.⁹⁰⁾ Navíc ani obec již nevycházela plně vstříc – když členové spolku navrhli, že upraví aleje „*V Zákostelí*“ a v Rudolfově ulici a požádali obec o uhrazení nákladů, byli odmítnuti s tím, že obec si na tuto práci najme profesionála – zahradníka dr. Hamzy.⁹¹⁾ A tak to šlo dál – o šest let později kupříkladu město Luže věnovalo spolku na jeho činnost obnos čítající pouze dvacet korun, což se ve srovnání s pětinašobnou sumou pro hasiče, či 190 korunami určenými na provoz knihovny, muselo jevit jako více než nedostatečné.⁹²⁾ Činnost spolku tak v prvním desetiletí dvacátého století začala stále více upadat. Roku 1910 se pak konala poslední předválečná valná hromada, na níž obhájil místo předsedy František Jelínek a postu jednatele se ujal po dr. Hamzovi lékárník Seliger. Tehdy také spolek požádal město, aby na jeho náklady mohl upravit jednu zdejší cestu a vysázet na ní

85) Tamtéž.

86) SOKA Chrudim f. Archiv města Luže – kart. 29, inv. č. 186 – Protokol o usnášení obecního výboru v Luži.

87) SOKA Chrudim, f. Okrašlovací spolek Luže, kart. 11 inv. č. 1 – Kniha zápisů ze schůzí.

88) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 142.

89) SOKA Chrudim, f. Okrašlovací spolek Luže, kart. 11 inv. č. 1 – Kniha zápisů ze schůzí.

90) Tamtéž.

91) SOKA Chrudim f. Archiv města Luže – kart. 29 inv. č. 186 – Protokol o usnášení obecního výboru v Luži.

92) Tamtéž.

stromořadí,⁹³⁾ ale to bylo na dlouhou dobu naposledy, co o sobě dal vědět. Nedostatek financí spojený s upadající snahou jeho členů a zmatky, jež do města zanesl vír první světové války způsobil, že se spolek fakticky rozpadl a k jeho vzkříšení došlo až ve třicátých letech.⁹⁴⁾

Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice v Luži

Rok před tím, než zahřměly výstřely války, která měla získat přízvisko světová, se město Luže stalo jevištěm svého vlastního konfliktu, v němž se sice nebojovalo kulomety a otravným plynem, ale o to větší škodu způsobila lidská neústupnost a jedovaté řeči. Aktéry tohoto konfliktu se staly dvě patrně nejváženější osobnosti Luže oné doby, o nichž tu již byla na několika místech řeč – místní lékař a filantrop Dr. František Hamza a zdejší rodák a majitel továrny v tehdy ruském Lublinu Vilém Hess. Abychom poznali příčiny tohoto sporu, který, jak již bylo ukázáno, dosti pošramotil společenské klima předválečné Luže, je třeba se vrátit o něco zpátky – konkrétně na konec roku 1911. Tehdy se Hess, jemuž nedávno zemřel syn Vladimír, rozhodl na jeho věčnou památku vybudovat ve svém rodném městě nemocnici, která by sloužila všem obyvatelům Luže i okolí a zdejší chudí by se zde dokonce mohli léčit bezplatně.⁹⁵⁾ Je zcela zřejmé, že tato myšlenka padla na úrodnou půdu především u Dr. Hamzy (příčemž je dokonce možné, že on sám Hesse ke konkrétní myšlence nemocnice přivedl), jenž se stal vzápětí duší tohoto snažení. 4. prosince 1911 se tak konala ustavující schůze „*Spolku pro zřízení a vydržování nemocnice v Luži*“, během níž jeho předseda Hamza⁹⁶⁾ pronesl o mecenáši budoucí nemocnice: „*S obnaženou hlavou stojím před tímto dobrodincem a jménem trpících vděčně tisknu, ba líbám, poctivou ruku jeho*“⁹⁷⁾ Ovšem Hamza sám, jakkoliv byla jeho slova zcela jistě upřímná, se rozhodně nenechal lublinským továrníkem zahanbit a nemocnici hned v průběhu této schůze

93) SOKa Chrudim f. Archiv města Luže – kart. 39 inv. č. 1286 – Okrašlovací spolek.

94) Tamtéž.

95) SOKa Chrudim, f. Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice Luže, kart. 12, inv. č. 2 – Stanovy, volby výboru a výkazy spolkové; Řád Kuratoria.

96) Dalšími členy předsednictva spolku, jednohlasně zvolenými na této schůzi, byli místostarosta spolku Max Alter, pokladník A. Doubravský (brzy ho měl vystřídat ústavní lékař Dr. F. Malý) a jednatel E. Kozlík. – Viz SOKa Chrudim, f. Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice Luže, kart. 12, inv. č. 1, Kniha zápisů o schůzích: fol. 12.

97) Cit. dle: tamtéž: fol. 1.

věnoval svůj pozemek.⁹⁸⁾ Zároveň byla požádána hejtmanství ve Vysokém Mýtě, Skutči a Chrudimi, aby jakožto představitelé těch okresů, jichž by se činnost nové instituce dotýkala, vyslali do Luže své zástupce, coby členy „*Kuratoria pro výstavbu nemocnice*“ – jakési správní rady, která měla právo najímat a propouštět nemocniční úředníky a lékaře, vydávat nemocniční řády, přijímat nemocné a činit různá drobná vydání až do výše 400 korun.⁹⁹⁾ Co se samotné výstavby týče, na schůzi konané v lednu 1912 byl její odhadovaný rozpočet vyčíslen na 24 845 korun 18 haléřů, přičemž místní stavitel Hataš tvrdil, že by při výběru vhodných dodavatelů mohlo být docíleno desetiprocentních úspor.¹⁰⁰⁾ Ziskání výše uvedené sumy se nezdálo pro spolek ničím nemožným, neboť Hess, který byl před nedávnem za své zásluhy jmenován čestným měšťanem města Luže,¹⁰¹⁾ spolku vzápětí věnoval první část svého finančního daru – 15 000 korun.¹⁰²⁾ Celý projekt se zdál navíc o to schůdnější, že i město samotné na něm mělo tou dobou eminentní zájem. Představitelé Luže byli totiž v půli roku 1911 vyzváni okresním úřadem, aby uvážili případnou výstavbu infekční nemocnice ve svém katastru – což nejenže znamenalo, že město nekladlo celému projektu jakékoliv překážky, ale dokonce to vedlo k dohodě, že Luže bude moci v tomto směru plně využít infekčního oddělení „*Vladimíra Hessa nemocnice v Luži*“, pokud jej sama vybaví příslušným zařízením.¹⁰³⁾ Při tak šťastné konstelaci se nebylo co divit, že výstavba v průběhu roku 1912 běžela doslova zázračným tempem. Navíc počátkem roku 1913 přišly nové finanční prostředky – manželé Hessovi věnovali dalších dvanáct tisíc, okresní úřad ve Vysokém Mýtě poskytl subvenci čítající 1 000 korun,¹⁰⁴⁾ a když se k této sumě připočetly i příspěvky od 24 členů Spolku,¹⁰⁵⁾ kteří mu každoročně takto věnovali zhruba 250 korun,¹⁰⁶⁾ mohl Hamza v polovině roku 1913 oznámit, že náklady na výstavbu nemocnice jsou plně

98) Tamtéž: fol. 3.

99) Tamtéž: fol. 3–11.

100) Tamtéž: fol. 13.

101) SOkA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 158.

102) Viz SOkA Chrudim, f. Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice Luže, kart. 12 inv. č. 1 – Kniha zápisů o schůzích: fol. 15.

103) Tamtéž: fol. 13–15.

104) Tamtéž: fol. 25–27.

105) Počet k 1. červnu 1913. Viz tamtéž: fol. 26.

106) Čestní členové platili 100 korun na 5 let, členové přispívající 10 korun ročně. Viz SOkA Chrudim, fol. Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice Luže, kart. 2, inv. č. 12 – Stanovy, volby výboru a výkazy spolkové; Řád Kuratoria.

pokryty. Jenže to už se nad lužskou nemocnicí začala stahovat mračna. Ještě v červnu 1913 se sice zdálo vše v pořádku – proběhly nové volby do předsednictva spolku, jež potvrdily všechny jeho dosavadní členy, stavba nemocniční budovy se chýlila ke konci a vše se chytalo na 9. červenec, kdy měl být za Hessovy účasti odhalen před nemocnicí pomník jeho zesnulého syna, jenže v okamžiku, kdy lublinský továrník do Luže dorazil, aby se oné slavnosti účastnil, nabraly věci nečekaný směr.¹⁰⁷⁾ Podle Hamzova vyjádření, které o pár dní později poskytl konsternovaným členům spolku,¹⁰⁸⁾ nikdo neměl ani to nejmenší tušení, že ve smýšlení Viléma Hesse nastal prudký obrat – v posledních měsících bylo sice možno pozorovat, že továrníkův zájem o celý projekt mírně upadá, avšak předseda spolku si to podle vlastních slov vysvětloval tím, že jak se projekt chýlí ke konci, jeho hlavní sponzor si je vědom toho, že na něj již nemusí dohlížet tak intenzivně jako v jeho počátcích. Koneckonců – jak dále předseda spolku dokazoval – o tom, že on sám ještě počátkem července plně důvěřoval Hessově podpoře, svědčí i oslavná báseň, jíž po nocích skládal ku počtě štědrého mecenáše. Jenže po svém příjezdu do Luže se při partii kulečnicku v místním hostinci údajně Hess na Hamzu obořil s tím, že projekt nemocnice je fantasmagorický a že místo ní v již postavených budovách nechá zřídit chudobinec. Hamza, který vše údajně zpočátku považoval za poněkud drsný žert, se pokusil namítnout, že i když stále ještě nejsou budovy nemocnice vybaveny potřebným náčiním, přesto již z jejich dispozic je zřejmé, že jsou pro sídlo místního chudobince ze své podstaty nevhodné. Hess však dál trval na svém a dokonce prý, když konsternovaný Hamza opustil hostinec, za ním vyběhl na náměstí, kde jej veřejně urazil. Lékaře, který poslední rok a půl pro místní nemocnici doslova žil, tato rozmluva naprosto zdrtila. Náhlou změnu Hessova názoru se snažil vysvětlit pomluvkami, jež o něm a o celém projektu nemocnice šířili někteří občané Luže a kterým Hess uvěřil. A to přes to, že každý mohl vidět, jak se on sám v posledních letech všemi svými silami snaží město pozdvihnout. Nebylo proto divu, že v důsledku této aféry Hamza zatrpkl a stáhl se z veřejného života. A jako první funkce se vzdal 9. července právě postu starosty „*Spolku pro zřízení a vydržování nemocnice v Luži*“. A to přes to, že se za něj během své schůze spolek jednohlasně postavil a proti Hessovu rozhodnutí se ostře ohradil s tím, že nemůže měnit své stanovy, podle

107) Viz SOKA Chrudim, f. Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice Luže, kart. inv. č. 1/12 – Kniha zápisů o schůzích: fol. 29.

108) Kompletní Hamzovo vyjádření k situaci viz tamtéž: fol. 37–42.

momentálních nálad jednoho jediného – byť největšího – sponzora.¹⁰⁹⁾ Hamza svou rezignaci nejen na post v předsednictvu, ale i na členství ve spolku jako takovém snažil formálně zdůvodnit nemocí své ženy, ale z jeho rezignačního dopisu zcela jednoznačně vysvítá, co bylo pravým důvodem jeho rozhodnutí.¹¹⁰⁾ Jak vzdálené se nyní zdály časy, kdy Hamza Hessovi „jménem trpících“ líbal ruce. Nyní místo toho k lublinskému továrníkovi mířila jeho slova: „*I on má svědomí a to k němu bude za mne mluvit*“.¹¹¹⁾ A svůj díl dostali i ti, kdo podle Hamzy způsobili obrat v Hessově nazírání na nemocnici. To podle něj do jednoho byli lidé, „*kteří jsou povahy příšerné a které jednou v budoucnu souditi bude svědomí města našeho*“.¹¹²⁾ S tím tedy Hamza spolek, který mu připravil tak trpké zklamání, opustil. Na jeho místo byl následně zvolen dosavadní pokladník Dr. Malý a vzhledem k tomu, že jak on, tak převážná většina členů trvala na svém odmítnutí Hessových plánů, začala pozvolná demontáž spolku.¹¹³⁾ Co se spolkového movitého i nemovitého jmění týče, bylo nakonec přijato rozhodnutí v tom smyslu, že Spolek převede veškerý svůj majetek na město Luži, která následně provede vyrovnání všech jeho závazků – tak se i dr. Hamzovi dostalo jakési chabé náplasti v podobě 1 000 korun za pozemek, který před rokem a půl Spolku věnoval.¹¹⁴⁾ Jistého vyúčtování nakonec bylo dosaženo i s Hessem a zbývající finanční prostředky Spolku byly následně rozděleny mezi Národní školku (menší část) a místní sirotčinec.¹¹⁵⁾ S tím tedy Spolek mohl dne 14. 2. 1914 schválit své rozejití a odevzdat všechny své knihy městu Luži.¹¹⁶⁾ Celá aféra si ovšem žila vlastním životem a v srpnu 1913 dokonce pronikla na stránky regionálního tisku, když o ní „Osvěta lidu“ vydávaná v Pardubicích, přinesla článek, jež byl sumou argumentů ve prospěch Hessových názorů – mimo jiné zde autor dokazoval, že se nemocnice v tak malém městě jako Luže nemůže udržet a že chudobinec jako takový je zcela jistě v tomto případě prospěšnější. Vše nakonec vyznělo v tom smyslu, že ač si pisatel Hamzy a jeho dosavadní péče o Luži a její obyvatele váží, je třeba brát ohled i na přání hlavního sponzora,

109) Tamtéž: fol. 31.

110) Rezignační dopis viz tamtéž: fol. 35.

111) Cit. dle tamtéž.

112) Cit. dle tamtéž.

113) Tamtéž: fol. 43.

114) Tamtéž: fol. 44.

115) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 167.

116) SOKA Chrudim, f. Spolek pro zřízení a vydržování nemocnice Luže, kart. 12 inv. č. 1 – Kniha zápisů o schůzích: fol. 44.

který se údajně zavázal, že po jeho smrti případně chudobinci na 60 000 korun, což je suma, jíž by nemocnici patrně nevěnoval.¹¹⁷⁾ Ovšem nikdo z účastníků celé aféry si v té době nemohl být vědom, jak jsou veškeré tyto plány zbytečné. Netušil to ani zhrzený Hamza, který se stáhl do soukromí svého ústavu pro léčbu tuberkulózy, ani Hess, který 10. května 1914 slavnostně oznamoval vznik své nadace, do níž hodlal každým rokem přispívat třemi tisíci korun,¹¹⁸⁾ a která měla v místním chudobinci poskytnout ubytování šesti až osmi lužským rodákům.¹¹⁹⁾ Během několika málo měsíců měla totiž vypuknout první světová válka a vzdálenost mezi rakousko-uherskou Luží a ruským Lublinem se rázem stala pro Hessovu nadaci nepřekročitelnou – čímž celý projekt, který způsobil na malém městě tolik zlé krve, utřil smrtelnou ránu na samotném počátku své činnosti.

Spolek ku zřízení a udržování jubilejního sirotčince císaře a krále Františka Josefa I. v Luži

Roku 1908 oslavil mocnář František Josef I. šedesáté výročí svého nástupu na trůn. Tato skutečnost byla, pochopitelně krom oslav, vhodnou příležitostí pro zřízení nejrůznějších veřejně prospěšných zařízení nesoucích panovníkovo jméno. Výhoda ze zřízení takového „jubilejní“ instituce totiž byla hned několikanásobná – obec jejím zřízením náležitě oslavila císařovo výročí, získala zařízení samotné (jehož výstavba byla často tak jako tak na pořadu dne) a navíc potvrdila svou loajalitu panovníckému domu před nadřízenými orgány. Podobně patrně uvažovali i představitelé Luže, když 18. března 1908 rozhodli o stavbě „jubilejního“ sirotčince. V tomto duchu bylo později založeno soukromé sdružení, jež se následně proměnilo v řádnou společnost s poměrně obširným názvem „Spolek ku zřízení a udržování Jubilejního sirotčince císaře a krále Františka Josefa I. v Luži.“¹²⁰⁾ Hlavním inspirátorem celého projektu se opět stal místní lékař dr. Hamza, který spolku věnoval již v okamžiku jeho založení 1 500 korun, přičemž jiné právnické a fyzické osoby věnovaly dalších zhruba 1 000 korun a město samo podnik podpořilo třemi sty korunami a pozemkem, na němž měl

117) Osvěta lidu, 16. 8. 1913 – viz SOKA Chrudim, f. Spolek pro zřízení a udržování nemocnice Luže, kart. 12, inv. č. 6 – Novinový ústřížek z Osvěty lidu Pardubice.

118) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 167.

119) SOKA Chrudim f. AML kart. 41, inv. č. 1303.

120) SOKA Chrudim, f. Spolek císaře Františka Josefa I. v Luži, kart. 1 inv. č. 11 – Kniha protokolů o schůzích sirotčince v Luži.

sirotčinec vzniknout.¹²¹⁾ Krom toho pak spolek získal další prostředky od manželky továrníka Hesse Elišky, která byla následně zvolena spolkovou protektorkou a celé věci prospěla i dobročinná sbírka prováděná po celé Luži členkami spolku.¹²²⁾ Ovšem pro pojmenování jakékoliv instituce po panujícím monarchovi nebylo třeba jen dobré vůle, ale i svolení ministerstva vnitra – a teprve poté, co jej město 20. října 1908 obdrželo, mohl začít spolek vyvíjet oficiální činnost. A tak již 10. února 1909, hned, jak to příležitost dovozovala – dokonce ještě před první oficiální schůzí spolku – byly vybraným místním firmám svěřeny práce na výstavbě budovy sirotčince.¹²³⁾ Tento fakt byl podmíněn jednak spěchem obce a dr. Hamzy a jednak skutečností, že vznikající spolek měl patřit k těm, v jejichž představenstvu obvykle zasedaly převážně ženy. Proto také nepovažovali lužští zastupitelé za nutné, aby během první fáze výstavby, do níž podle nich neměly členky případného představenstva co mluvit, měl celý spolek zkompleťovanou strukturu. Ustanovující schůze se tedy konala až 8. března 1909. Tehdy byl Hamza potvrzen i oficiálně coby předseda komitétu pro výstavbu budovy sirotčince, zatímco předsedkyní celého spolku se stala následně jeho manželka Julie. A obdobně i místa ve vedení byla obsazena manželkami obecních a školských funkcionářů. Tak kupříkladu post místopředsedkyně měla zastávat M. Šislerová a jednatelkou byla zvolena A. Leničknová.¹²⁴⁾ Stavba budovy pak pod Hamzovým vedením následně pokračovala milovými kroky vpřed, takže už v polovině listopadu začala být využívána ke svému účelu, když se stala domovem pro prvních šest dětí.¹²⁵⁾ Tito chovanci byli vybráni z celkem čtrnácti adeptů představiteli spolku, přičemž nastoupivší děti se musely v sirotčinci chovat podle řádu vypracovaného s největší pečlivostí dr. Hamzou. Podle něj měly být do sirotčince přijímány děti do čtrnácti let věku, jejichž dosavadní bydliště se nacházelo v obvodě města Luže. Teprve pokud by zdejších sirotek bylo méně, mohlo se přistoupit k přijímání přespolečných dětí. O tom, že Hamzův řád myslel skutečně na vše, svědčí nejen ustanovení, že sirotci bez rozdílu věku musí být před osmou hodinou večerní zpět v budově, ale i ten bod

121) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 137–8.

122) SOKA Chrudim, f. Spolek císaře Františka Josefa I. v Luži, kart. 1 inv. č. 11 – Kniha protokolů o schůzích sirotčince v Luži.

123) Tamtéž.

124) Tamtéž.

125) SOKA Chrudim, f. Spolek císaře Františka Josefa I. v Luži, kart. 1 inv. č. 11 – Kniha protokolů o schůzích sirotčince v Luži.

z dodatků k řádu, který za letních měsíců povoloval koupel v řece jen dvakrát týdně a to pod dohledem opatrovatelky. Samotný chod sirotčince byl financován z několika zdrojů, mezi něž patřily příspěvky členů spolku, stipendia ze zemského sirotčího fondu (ta mohla být zpočátku ve výši padesát haléřů na hlavu a den čerpána až pro osm dětí), obecní stipendia, dary a výtěžky z dobročinných akcí. Od 4. května 1911 se k těmto zdrojům příjmů přidal i poplatek 20 haléřů, který sirotčinec vybíral za bělení prádla na své zahradě.¹²⁶⁾ Z dobročinných podniků ve prospěch sirotčince je třeba připomenout především dobročinný koncert dámského odboru spolku „*Diviš*“ z 1. května 1910, dále pak slavnosti na Košumberku či vystoupení chrudimského komika Jaroslava Gallata, který si sice jako odměnu nechal vyplatit dvacetikorunový honorář, ale i tak se celý podnik sirotčinci bohatě vyplatil.¹²⁷⁾ Vypadalo to tedy, že situace Lužského sirotčince je zcela zabezpečena. Vždyť i počet přispívajících členů spolku stále vzrůstal – 4. dubna 1910 čítal 56 a o necelé dva roky později již 62 členů. Navíc se spolku podařilo získat vedle Elišky Hessové další vlivnou protektorku, když za svou čestnou členku přijal choť hlineckého poslance Terezu Adámkovou.¹²⁸⁾ Jediným závažnějším problémem, jemuž tak spolek musel v letech před první světovou válkou čelit, byla nemožnost najít vhodnou osobu na místo správcové a opatrovnice. Přes to, že toto zaměstnání bylo honorováno 20 korunami měsíčně a bytem a stravou zdarma, vydržela na něm první opatrovnice Františka Andrllová pouhý měsíc. A nejinak tomu bylo i s jejími nástupkyněmi – nic nepomáhala stále nová a nová výběrová řízení, nic nepomáhala inzerce v „*Národní politice*“, nic nepomohlo zvýšení mzdy až na 24 korun měsíčně – v době, kdy jubilejní sirotčinec oslavoval dva roky své existence, byla na postu opatrovnice již pátá zaměstnankyně. A do konce roku 1916 se měly vystřídat ještě tři další.¹²⁹⁾ Skutečně krušné časy však spolku nastaly s vypuknutím první světové války. V době všeobecného strádání a nedostatku přišel spolek velice rychle o značnou část členů a ani financování sirotčince prostřednictvím dobročinných zábav již nepřicházelo v úvahu. Přednost nyní měly především děti po padlých či zajatých vojácích. Nedostatek mléka se dokonce někteří členové spolku pokoušeli řešit návrhem, aby se součástí sirotčince stal chlív pro dvě kozy. Kde by měl spolek tyto kozy sehnat, už však nikdo neřikal. V této chvíli

126) Tamtéž.

127) Tamtéž.

128) Tamtéž.

129) Tamtéž.

ovšem opět podal pomocnou ruku dr. Hamza. S podmínkou, že sirotčinec se bude starat i o děti, jejichž rodiče utrpěli válkou, věnoval ze svého postu ředitele záložní nemocnice Červeného kříže sirotčinci věcné dary, jejichž hodnota poté, co se k nim připočetla částka věnovaná některými dalšími institucemi, činila neuvěřitelných 4 000 korun.¹³⁰⁾ A bylo to právě díky takovýmto štědrým dárcům, díky nimž se spolku i sirotčinci podařilo přežít těžká válečná léta.

Muzejní spolek

Jisté velice vágní pokusy města Luže zřídít instituci, která by dbala na uchovávání důležitých artefaktů z dějin města, se dají datovat do osmdesátých let devatenáctého století. Na podzim roku 1883 byl totiž jmenován zdejšími oficiálními archiváři Hugo Jiroušek, jemuž byla coby odměna za tuto činnost zdarma pronajata parcela č. 189 po dobu dvaceti let.¹³¹⁾ Nicméně jeho činnost patrně nevedla ke kýženému cíli, neboť jsou zachována svědectví z roku 1910, kdy je archiv v budově radnice označován za neuspořádaný a kdy je výslovně zdůrazňována citelná absence osoby, která by o něj pečovala.¹³²⁾ Ovšem tento rok je pro dějiny muzejnictví v Luži daleko důležitější z jiného důvodu. Dvanáctého března se totiž poprvé sešlo uskupení, které si přímo kladlo za cíl opečovávat význačné památky z dějin města – „*Muzejní spolek Luže*“.¹³³⁾ Postavy jeho otců zakladatelů svědčí o tom, že se jednalo o uskupení, jež sdružovalo elitu města. Jména starosty Dr. Hamzy (předseda), jeho náměstka a člena ředitelství místní Občanské záložny Jelínka (místopředseda), městského tajemníka Kozlíka (pokladník) a hostinského Müttermüllera (jednatel) dávala dostatečnou záruku toho, že spolková činnost a její výsledky budou více než plodné.¹³⁴⁾ Vzhledem k zcela jednoznačnému propojení spolku s městskou radou také bylo zcela zřejmé, že město bude „*Muzejnímu spolku*“ vycházet výrazným způsobem vsměř. Vždyť vzápětí poté, co byly schváleny stanovy spolku, tak získali jeho zástupci do péče veškeré obecní sbírky s tím, že nejlepší místo pro jejich vystavení bude na hradě v tzv. „*Košumberské galerii*“, kam

130) Tamtéž.

131) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 24, inv. č. 1076 – Vládní osvětová činnost.

132) SOKA Chrudim, f. AML, kart. 39, inv. č. 1270.

133) Spolek byl založen ovšem již 18. ledna. – viz SOKA Chrudim, f. AML, kart. 39 inv. č. 1267 – Muzejní činnost.

134) SOKA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 155.

měl spolek postupně shromažďovat i ostatní předměty, jež se mu podaří získat.¹³⁵⁾ A koncem roku získal spolek dokonce právo používat na svém razítku městský znak.¹³⁶⁾ Ovšem ještě před tím, než k vystavení pamětních předmětů vůbec došlo, bylo rozhodnuto, že jim nejprve budou vyhrazeny tři místnosti v prvním patře mateřské školy, kde budou odborně katalogizovány a rozříděny.¹³⁷⁾ Těto práce se následně ujal konzervátor Václav V. Jeníček, který se již koncem devatenáctého století živě zajímal o možnost restaurace historických obrazů uložených na půdě lužské radnice a jehož spolek záhy jmenoval správcem sbírek.¹³⁸⁾ Avšak slibně se rozvíjejícímu projektu nejprve podrazila nohy zmiňovaná roztržka Hamzy s některými předními občany města a jeho zkázu dokonalo vypuknutí první světové války. A tak, bohužel, zůstalo na dlouhou dobu pouze u katalogizace sbírek, které tudíž zůstaly bez jakékoliv speciální ochrany složené na zemi na půdě školky.¹³⁹⁾ Spolek nakonec mohl plně obnovit svou činnost až v dubnu 1922, přičemž sbírky byly přeneseny na místo jejich původního určení – tedy na hradní galerii – ještě o další rok později.¹⁴⁰⁾

Jak vysvítá z předchozích kapitol, patřila Luže na přelomu 19. a 20. století k městům s neobyčejně bohatým kulturním a společenským životem. Zdejší početné spolky však měly jednu věc společnou. U jejich zrodu nestála ani tolik aktuální potřeba (o té by šlo hovořit snad jen v případě spolku „Štír“) či dlouholetá tradice, jež měla být institucionalizována (i pěvecký spolek „Jaroslav“ navazoval na činnost pěvců při kostele Na Chlumku jen velice volně), ale především nadšení jednotlivců, kteří nejenže uvedli většinu spolků v život, ale také stáli u jejich dalšího rozvoje. Velice dobře patrná je role těchto jedinců na případě nejdéle působícího spolku ve městě – pěvecké jednoty „Jaroslav“, jejíž vzestupy a pády se přímo kryly s tím, jak přicházely či odcházely osobnosti, jež si vytkly povznesení života v Luži za svůj cíl. Dalším důkazem pro toto tvrzení je pak činnost MUDr. Hamzy, bez jehož působení se neobešla v období před prvou světovou válkou činnost většiny místních jednot spolků a jehož odchod z veřejného života v roce 1913 způsobil zásadní potíže i tak zavedenému

135) Tamtéž.

136) SOkA Chrudim, f. AML, kart. 39, inv. č. 1267 – Muzejní činnost.

137) SOkA Chrudim, přírůstkové číslo 68/99, Memorabilienbuch des Städtchen Lusche: fol. 163.

138) SOkA Chrudim, f. AML, kart. 39, inv. č. 1267 – Muzejní činnost.

139) Tamtéž.

140) Tamtéž.

spolku, jako byla sokolská jednota, a přičemž Muzejnímu spolku uštědřil ránu takřka smrtelnou. Tyto osobnosti působily blahodárně na spolkový život v Luži nejen entuziasmem, ale rovněž i schopností zajistit pro „své“ spolky odpovídající místo ve veřejném prostoru – při různých oslavách, kulturních událostech, navazování kontaktů s významnými osobnostmi tehdejšího společenského života, ale i při získávání peněz z obecního rozpočtu, jež tvořily pro mnoho maloměstských spolků klíčovou položku jejich příjmů. Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že většina uvedených spolků odvíjela svou existenci a úspěchy převážně od silných osobností, jež jim stály v čele. Pokud bychom tedy příklad uvedeného východočeského města zobecnili, dá se říci, že za rozvojem maloměstského spolkového života na sklonku devatenáctého století nestálo jen příznivé klima doby, ale rovněž většinou již zapomenutí nadšenci, kteří bez ohledu na vlastní prospěch činnost spolků udržovali. Doufám, že k připomenutí jejich odkazu přispěla alespoň částečně i tato práce.

SOCIAL LIFE IN LUŽE

The work explores the formation and development of the most important social clubs that were active in the town of Luže before the First World War. Its goal is to prove that the associations were, at this time, strongly personalised, and that their successes or failures were closely connected with their individual prominent persons. Within the scope of this work there are also description of the history of choral, sports, charitable and educational associations, and how their activities contributed to the early development of the civil society.